

Typology of Writing and the Origin of Alphabetic Script

Thomas V. Gamkrelidze *

* Academy Member, G. Tsereteli Institute of Oriental Studies, Tbilisi;
Georgian National Academy of Sciences

ABSTRACT. The conceptualization of writing as a sign system affords a better insight into its ontological nature. This conceptualization enables one to develop a general typology of writing and to determine its place in the development of human culture. Comparative analysis of various types of scripts is presented in order to develop criteria for their assessment necessary for the clarification of the question of the origin of writing and determination of the principal stages of its phylogenetic development. © 2007 Bull. Georg. Natl. Acad. Sci.

Key words: *typology of writing, alphabetic script, semiotic system.*

1. Writing as a semiotic system. Writing systems may be conceptualized in what follows as a set of inter-related signs of a special nature, forming a single integral structure. The conceptualization of writing as a semiotic system places it on a par with other analogous human systems. This defines the *theory of writing*, proposed in modern linguistic science to be named *grammatology*, as a division of the general theory of sign systems, viz. semiotics or semiology.

Thus we may apply to the writing system a number of operational concepts developed in other semiotic disciplines, primarily in linguistics. This is facilitated not only by the close historical relationship that exists between language and writing - the latter in a sense being superimposed on language - but also by the very nature of writing, which displays many of the common structural features of a language system. The conceptualization of writing as a sign system affords a better insight into its ontological nature. This conceptualization enables one to develop a general typology of writing and to determine its place in the development of human culture [1].

2. The “Plane of content” and the “Plane of expression” of writing. As a semiotic system, writing consists of visual symbols of sign structure. This means that every written sign-symbol constitutes a two-sided entity, i.e., a systemic unit characterized by two sides: *expres-*

sion and *content*. The expression of a graphic symbol, or its signifier (*signans*) is that physical substance by means of which a visual representation of a sign is realized. This representation may be a drawing, a geometric sign, or a figure. The content of a graphic sign, or its signified (*signatum*) is all that is expressed by such a written symbol, all to which it is correlated. This may be a definite concept, idea, number, word, syllable, or an individual sound. The writing system, when seen as a sign system, is characterized by two planes: those of *expression* and *content*, to which, because of their dual nature, the graphic signs of a particular writing system are correlated.

Such a dual nature of the writing system gives grounds for a typological classification of writing according to the character of its “plane of expression”. This classification in turn permits a comparative analysis of various types of scripts in order to develop criteria for their assessment, necessary for the clarification of the question of the origin of writing and determination of the principal stages of its phylogenetic development. The phylogenetic development (or phylogeny) of writing refers to the evolution of writing in general, with account of the consecutive stages of its development, beginning with semiography up to the alphabetic stage of phonography. The ontogenetic development (or ontogeny) of writing is the origin and development of the consecutive

stages of an individual writing system, beginning with its creation and continuing up to the time of its study.

Two principal typological classes may be identified with regard to the “plane of content”: (a) *semasiography* or *ideography*, and (b) *phonography*.

Semasiography is characteristic of the class of writing systems in which the graphic signs designate not the phonetic side of a particular language (individual words, syllables, or sounds of the given language), but instead denote concrete concepts or even whole situations. They correlate directly with the “plane of content” of language. In other words, in such writing systems the *plane of content*, expressed by the words and phrases of a particular language is directly reflected in the signs, the latter performing the role of units which - along with the words and word combinations of a concrete language - designate universal conceptual categories of various levels of abstraction. Such signs in ideographic (semasiographic) systems, being correlated to definite concepts but devoid of the phonetic envelope of the words of concrete languages, are understood and read correctly by representatives of diverse languages who possess knowledge of these signs, i.e., knowledge of the correlation of these signs with concepts. Such knowledge of the content of the signs and symbols of an ideographic system is based either on the identification of their signifiers with objects of the real world, whose iconic reflection they are, or on a conventionally adopted relation of concrete signs of a writing system to corresponding semantic conceptual signifiers. Elements of ideography are present in many ancient and modern writing systems (cf. for example, the numerical designations in most writing systems, symbols of the type of &, e.g., cf. in English, the system of mathematical signs, and so on). Uninterrupted ideographic writing systems are characteristic of the ancient stages of the phylogenetic development of writing.

In this connection the question arises regarding the *plane of expression* of a writing system. The characters of an ideographic system may graphically resemble the objects of the real world to which they are correlated through their connection with corresponding concepts. This iconic resemblance of the signifiers of the signs of the system to the objects they reflect characterizes the writing system as pictographic, i.e., an iconic system of writing.

When there is no external resemblance between the symbols of the ideographic system and the objects of the real world to which they are correlated by virtue of their link with corresponding conceptual categories (cf. for example, numerical designations) the writing system may be described as *conventional*.

Phonography refers to a class of writing systems in which the signifiers of the signs are correlated not to the

universal conceptual categories of the language - essentially available to all language communities at a definite level of cultural development - but to the concrete phonetics of a particular language. In such systems it is not concepts that play the role of the *signified* of particular signs, but concrete words characterized by concrete sounding, or language units of a lower order - individual syllables and/or sounds. In the case of *phonographic systems*, knowledge of the writing system presupposes the preliminary knowledge of the relationship - often *conventional* - between the sign and the concrete phonetic word of the given language, or the sound segment of a lower order (syllable, sound).

Writing proper is believed - apparently without sufficient grounds - to be represented by *phonographic* systems, while *ideography* constitutes in its phylogenetic development a sort of precursor of writing.

Thus, in *phonographic* systems writing is already correlated to speech, and the phonetic form of a language serves as the *plane of content* of such systems - definite sound segments (phonetic word, syllables, or individual sounds) turn into the signified of the graphic signs of a writing system.

A writing system related to phonography and possessing characters expressing individual lexemes of a concrete language, is defined as *logographic*. A separate sign of such a system is a *logogram*. A phonographic system with characters expressing separate syllables is defined as *syllabography*. The characters of such a system are *syllabograms*. A phonographic system with signs expressing individual sounds (sound units) is described as an *alphabet*.

In the typology of writing, the alphabetic system occupies the highest rank. It is the most economical in terms of the number of signs needed for a complete recording of phonetic speech and for the transmission of information over a distance. Thereby the invention of alphabetic writing signified an outstanding achievement in the cultural development of mankind. In the form of alphabetic writing mankind acquired a simple and effective means of graphic recording of speech and of its transmission over space and time. Elements of ideography may be present in any alphabetic writing. Hence, one can speak only conventionally about the greater perfection of the alphabetic system of writing in comparison with ideography. The “perfection” of alphabetic writing should be taken in the sense that it is chronologically a further stage in the phylogenetic development of writing, consecutively passing the stages of ideography, logography, and syllabography, up to the emergence of the alphabetic system proper, although in the development of alphabetic writing cases may be observable of a reversion to principles of ideography and the emergence

of separate ideographic scripts (cf., e.g., the elements of ideography in modern English writing).

In its turn, the alphabetic system is subdivided into *phonological* and *phonetic* types. The *phonological* system of writing records graphically only the phonemic units of language, leaving out of consideration the sound variants of phonemes, no matter how they differ phonetically. Phonological writing is an artificial recording of the sound form of language in terms of the phonological (phonemic) units of language, employed in special linguistic studies.

The *phonetic* system of writing expresses individual sound units of language, irrespective of their phonemic status in the language system. The historically evolved alphabetic systems of writing are *phonetic* systems, although an implicit realization is often observable of the phonological principle and the recording in script only of those phonetic differences that have a functional, distinctive meaning.

With regard to the *plane of expression*, phonographic systems may be characterized by both *pictography* and *conventionality* of the relation between the *signified* and the *signifying* of a sign. This makes sense with respect to *logography*, whose signs may be either pictograms or conventional graphic symbols. With regard to *syllabography* and the *alphabet* one should speak of a full *conventionality* of writing, for in such systems the *signified* of the graphic symbols themselves are not *signs* and are devoid of any *content*. Therefore, the *signifiers* of such signs can by no means resemble their *signified*. In this case, one may speak of the pictography of graphic symbols only in the historical aspect, i.e., from the viewpoint of their probable graphic resemblance (if such is the case) to definite objects of the real world. Any such resemblance would reflect the primary origin of such symbols and their use in the semasiographic or logographic function in a writing typology of nonalphabetic origin.

Thus, the *plane of content* of a script as a semiotic system is the unity of the items of various levels of language (sound, syllable, word, number, etc.), denoted in various writing systems by relevant graphic symbols, the concrete aggregate of which forms the plane of expression of a particular writing system. In this sense, traditional *paleography* emerges as a particular discipline of grammatology that studies primarily the “plane of expression” of a writing system, i.e., the specificity of the graphic expression of special meanings with the aid of definite graphic signs, and the questions of the graphic transformation of these signs in time. It is not accidental that in tackling such problems as historical correlations between various scripts, traditional paleography - largely concerned with the “plane of expression” of a writing system - based its conclusions mainly on the external aspects of graphic resemblance

between the signs of these systems, without due account of their inner structural peculiarities determined by the interrelation of the “plane of content” and the “plane of expression” of the system.

Specific designations of the graphic symbols of a concrete system, as well as questions of the direction of writing, etc., are also related to the *plane of expression*.

3. “Paradigmatics” and “Syntagmatics” of writing.

Along with the concepts of the *plane of expression* and the *plane of content* of a writing system, the concepts of *the paradigmatics* and *syntagmatics* of writing should also be transferred from linguistics to grammatology as a semiotic discipline.

The *paradigmatics of writing* presupposes the correlations of the elements of writing (graphic symbols) in a system, and their consecutive (linear) arrangement with respect to one another. *Paradigmatics* of writing is a structure governed by the rules of ordering of the set of graphic symbols in the system, and their representation in a definite linear sequence. Every writing has its special *paradigmatic structure*, i.e., its own specific order of elements in the system, its own special linear sequence of graphic symbols. Such a linear order of graphic signs in a system, determining its *paradigmatic structure*, may be motivated by various factors. A special place among them is held by the factor of graphic resemblance of the symbols and the phonetic likeness of the sounds expressed by these signs. The *paradigmatics* of the Old Semitic system of writing is largely determined precisely by these factors.

In many derivative writing systems, borrowed from definite written sources and created on the pattern of the latter, the *paradigmatics* of the graphic symbols - unmotivated from the viewpoint of the given systems - may reflect the order of the characters of the prototype system (cf. *the paradigmatics* of the Greek system with respect to Old Semitic).

The *syntagmatics* of writing presupposes correlations of the elements of writing (graphic symbols), represented in a definite sequence in the text, within individual words, word combinations, or larger units of the syntagmatic plane.

The explicit demarcation of the *paradigmatic* and *syntagmatic planes* of a system, introduced into linguistics by de Saussure, should become an obligatory principle also in the analysis of a writing system, in the general theory of writing or grammatology.

4. Ancient Greek as an earliest sample of alphabetic writing. To account for the origin and typology of alphabetic writing, represented by Classical Greek, one must refer to an analysis of Old Semitic.

The Old Semitic, or more precisely, proto-Semitic writing, from which the three principal varieties of writing - Phoenician, Canaanite, and Aramaic - originated,

Table 1

Phoenician writing	Phonetic values	Numerical values	GREEK ALPHABETIC WRITING						Classical alphabet	Numerical values	Printer's type	
			Arabic	Eastern Greek			Western Greek					
Α	α	1	ΑΑ	α	ΑΑ	ΑΑ	ΑΑ	α	Α	α	1	Α
Β	β	2	ΒΒ	β	ΒΒ	ΒΒ	ΒΒ	β	Β	β	2	Β
Γ	γ	3	ΓΓ	γ	ΓΓ	ΓΓ	ΓΓ	γ	Γ	γ	3	Γ
Δ	δ	4	ΔΔ	δ	ΔΔ	ΔΔ	ΔΔ	δ	Δ	δ	4	Δ
Ε	ε	5	ΕΕ	ε	ΕΕ	ΕΕ	ΕΕ	ε	Ε	ε	5	Ε
Ζ	ζ	6	ΖΖ	ζ	ΖΖ	ΖΖ	ΖΖ	ζ	Ζ	ζ	6	Ζ
Η	η	7	ΗΗ	η	ΗΗ	ΗΗ	ΗΗ	η	Η	η	7	Η
Θ	θ	8	ΘΘ	θ	ΘΘ	ΘΘ	ΘΘ	θ	Θ	θ	8	Θ
Ι	ι	9	ΙΙ	ι	ΙΙ	ΙΙ	ΙΙ	ι	Ι	ι	9	Ι
Κ	κ	10	ΚΚ	κ	ΚΚ	ΚΚ	ΚΚ	κ	Κ	κ	10	Κ
Λ	λ	20	ΛΛ	λ	ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ	λ	Λ	λ	20	Λ
Μ	μ	30	ΜΜ	μ	ΜΜ	ΜΜ	ΜΜ	μ	Μ	μ	30	Μ
Ν	ν	40	ΝΝ	ν	ΝΝ	ΝΝ	ΝΝ	ν	Ν	ν	40	Ν
Ξ	ξ	50	ΞΞ	ξ	ΞΞ	ΞΞ	ΞΞ	ξ	Ξ	ξ	50	Ξ
Ο	ο	60	ΟΟ	ο	ΟΟ	ΟΟ	ΟΟ	ο	Ο	ο	60	Ο
Π	π	70	ΠΠ	π	ΠΠ	ΠΠ	ΠΠ	π	Π	π	70	Π
Ρ	ρ	80	ΡΡ	ρ	ΡΡ	ΡΡ	ΡΡ	ρ	Ρ	ρ	80	Ρ
Σ	σ	90	ΣΣ	σ	ΣΣ	ΣΣ	ΣΣ	σ	Σ	σ	90	Σ
Τ	τ	100	ΤΤ	τ	ΤΤ	ΤΤ	ΤΤ	τ	Τ	τ	100	Τ
Υ	υ	200	ΥΥ	υ	ΥΥ	ΥΥ	ΥΥ	υ	Υ	υ	200	Υ
Φ	φ	300	ΦΦ	φ	ΦΦ	ΦΦ	ΦΦ	φ	Φ	φ	300	Φ
Χ	χ	400	ΧΧ	χ	ΧΧ	ΧΧ	ΧΧ	χ	Χ	χ	400	Χ
Ψ	ψ	500	ΨΨ	ψ	ΨΨ	ΨΨ	ΨΨ	ψ	Ψ	ψ	500	Ψ
Ω	ω	600	ΩΩ	ω	ΩΩ	ΩΩ	ΩΩ	ω	Ω	ω	600	Ω

should be described as a *consonantal-syllabic* system of writing (rather than *consonantal* proper). The reason for this is that Old Semitic writing appears simultaneously as *consonantal* (paradigmatically, i.e., within the system) and as *syllabic* (syntagmatically, i.e., in the text). In a way, this is a dual system, emerging in the typology of writing as a certain intermediate link between consistently *syllabic* [i.e., syllabic both in *paradigmatics* and *syntagmatics* (cf., e.g., the Greek Linear B writing)] and *alphabetic* proper systems of writing (of the type of Classical Greek).

The Old Semitic consonantal-syllabic writing, consisting of twenty-two graphic signs of a linear character, has a definite paradigmatic structure and strict order of graphic elements within the system. It is in *paradigmatics* that the consonantal character of Old Semitic writing is manifested, defined by mutually uniform correspondence between the graphic symbols and consonantal phonemes of the language.

In the *syntagmatics* of writing the same symbols perform the function of *syllabic* signs. The symbols have the structure *consonant* plus any *vowel* of the language, or the *absence of a vowel*, depending on the morphological structure and character of the word or combination of words (root, morphemes) expressed by a concrete syntagmatic sequence of graphic symbols. Unlike the properly syllabic system of writing with graphic symbols of the structure: *consonant* plus a definite *vowel* - characteristic of such a writing system both in *paradigmatics* and in *syntagmatics* - the *consonantal-syllabic* system is characterized by graphic signs of the structure: *consonant* plus any *vowel* of the language (or *absence of a vowel*) in *syntagmatics*, with the structure of *pure consonant* in *paradigmatics*.

In the typology of writing, *consonantal-syllabic* writing emerges as a more perfect writing system than *syllabic* or (even more so) the *syllabo-logographic* writing. It is paradigmatically *more economical*, permitting an ad-

equate expression of the phonetic *side of the* language by means of a small number of graphic symbols - approximately corresponding to the number of consonant phonemes. Hence the invention of consonantal-syllabic writing was understandably an enormous achievement, marking a new stage in the development of writing and paving the way for the formation of a qualitatively new writing, viz. the alphabetic system of writing, presented originally in Classical Greek, where the graphic symbols (graphemes) deriving from the Old Semitic started to designate unitary sounds (both consonantal and vocalic) in *paradigmatics* as well as in *syntagmatics*. This was achieved in Archaic Greek by transforming some of the consonantal Semitic signs into vocalic, creating thus an essentially new writing system - the *alphabet*, from which all the later known alphabetic scripts have been derived.

5. Alphabetic scripts of the Christian Orient. A special typological class of alphabetic writing systems is formed by a group of Christian alphabets, namely Coptic, Gothic, Classical Armenian, Old Georgian, and Old Slavonic.

The Classical Greek writing system served as a prototype script, as a writing model to all of the aforementioned alphabets.

The Coptic and Gothic writing systems have in common with the Old Georgian script the principle of paradigmatic dependence on the Greek prototype system. In this respect these writing systems diverge from Classical Armenian writing, where such a dependence is consciously disrupted.

The entire paradigmatic series of the Greek system is fully reflected in the Old Georgian alphabet, as well as in Coptic and Gothic; all the $9 \times 3 = 27$ letters of Greek prototype characterized by definite phonetic and numerical values, have been taken over into these alphabets in the same sequence, with corresponding phonetic and numerical values. Greek "episemons" are transferred in the same function (i.e., only as symbols expressing definite numerical values, cf. the Coptic letters with the values "6" and "900", and Gothic letters with the numerical values "90" and "900"), or they acquire in the new systems specific phonetic values characteristic of the given language.

The paradigmatics of the initial writing system, taken as a writing model, is essentially preserved through "phonetic substitution" and retention at relevant places in the alphabetic series of the newly created writing of all the graphic symbols of the prototype system. The paradigmatics of the prototype system is thereby mapped, as it were, onto the alphabetic series of the newly developed writing.

In Gothic, such "mapping" of the paradigmatics of the Greek prototype system onto the alphabetic series was effected without the need of adding to it a number

of characters with specifically Gothic phonetic values. Such specifically Gothic phonetic values found room fully in the paradigmatics of the Greek prototype as a result of effecting certain phonetic substitutions. Hence the Gothic alphabet contains the same number ($9 \times 3 = 27$) of graphic symbols as the Greek prototype. Of these the first nine symbols in the alphabetic sequence express *digits*, the next nine, *tens*, and the nine graphic symbols completing the alphabetic series, *hundreds*.

In Coptic and Old Georgian, following the mapping of the paradigmatics of the Greek prototype system onto the alphabetic series of the newly created system and the effecting of definite phonetic substitutions, there still remained a certain number of specific sound units that had to be expressed in writing. These "specific" sounds and the graphic symbols designating them were added to the "principal" part of the alphabetic series by way of completing it, reflecting the paradigmatics of the initial prototype system with $9 \times 3 = 27$ graphic symbols. Such "additional" characters permitted the expression of numerical values of "thousands" also in the Old Georgian alphabet.

The Classical Armenian alphabet is based on an essentially different paradigmatic principle, typologically opposing it to the Coptic, Gothic, and Old Georgian writing systems.

In drawing up the Classical Armenian alphabetic series, all the "episemons" (i.e., characters expressing in Greek only numerical values) were removed in advance

Table 2

CLASSICAL ARMENIAN WRITING

Armenian Paradigmatics in Juxtaposition with Greek

1. Ա a	1. A a	19. Ճ ճ	
2. Բ b	2. B b	20. Մ m	12. M m
3. Գ g	3. Γ g	21. Յ y	
4. Դ d	4. Δ d	22. Ն n	13. N n
5. Ե e	5. E e	23. Շ շ	
6. Զ z	6. Z z	24. Ո o	14. O o
7. Է ē	7. H ē	25. Չ չ	
8. Ը ə		26. Պ p	15. Π p
9. Թ tʰ	8. Θ tʰ	27. Ղ զ	
10. Ժ շ		28. Ռ r	16. Ρ r
11. Ի i	9. I i	29. Ս s	17. Σ s
12. Լ l		30. Վ v	
13. Խ x		31. Տ t	18. Τ t
14. Ը c		32. Ր r	
15. Կ k	10. K k	33. Յ ջ	
16. Լ հ		34. Խ շ	19. Υ ú, ω
17. Զ յ		35. Փ փ	20. Φ φ
18. Զ ի	11. Λ l	36. Կ կ	21. Χ χ

inserted at different places between the graphic symbols of the “principal” part, thus upsetting the original paradigmatics motivated by the Greek prototype, and accordingly the system of numerical values characteristic of the initial Greek model.

The principle of preserving the numerical values of the writing prototype in the newly created writing system - strictly observed in the Coptic, Gothic, and Old Georgian alphabets - is totally rejected by the Inventor of Classical Armenian writing who uses Greek writing only as a reference for the identification of corresponding Armenian sound units. This evidently also accounts for the fact that, in using Greek writing as a model, the Inventor of the Classical Armenian alphabet does not take into account the graphic symbols in it that express specifically Greek sounds, superfluous from the Armenian point of view, or the characters-epi-semons devoid

of any phonetic value whatsoever. For this reason, the nucleus of the Greek alphabet, underlying the Classical Armenian system, is made up of a sequence of symbols from A atapa (Arm. *ayb*) to X xi (Arm. *k^he*), excepting certain characters with specifically Greek values within this sequence. Between these extreme characters of the Classical Armenian alphabet are arranged - at different places and alternately with the graphemes of the “principal” part - all the additional symbols, forming, jointly with the graphemes of the “principal” part, an absolutely new paradigmatics of Classical Armenian writing, differing from the system of the Greek prototype.

As a result, the correspondence completely breaks down between the Greek writing prototype and the Classical Armenian alphabet with respect to expressing with correlate graphic symbols respective numerical values. This is why Classical Armenian writing drastically differs

Table 4

OLD GEORGIAN ASOMTAVRULI WRITING							
Asomtavruli	Modern print form	Phonetic value	Designation	Asomtavruli	Modern print form	Phonetic value	Designation
Ⴀ	ა	a	an	Ⴁ	բ	b	rae
Ⴂ	ბ	b	ban	Ⴃ	გ	g	san-
Ⴄ	გ	g	gan	Ⴄ	დ	d	t'ar
Ⴆ	დ	d	don	Ⴅ	ე	e	wi wie
Ⴇ	ე	e	en	Ⴆ	ვ	v	p ^h p ^h ar
Ⴈ	ვ	v	vin	Ⴇ	ზ	z	k ^h k ^h an
Ⴉ	ზ	z	zen	Ⴈ	თ	t	δan
Ⴊ	თ	t	he	Ⴉ	ყ	q	q'ar
Ⴋ	ი	i	t'an	Ⴊ	შ	sh	šin
Ⴌ	კ	k	in	Ⴋ	ჩ	ch	č'in
Ⴍ	ლ	l	k'an	Ⴌ	ც	c	can
Ⴎ	მ	m	las	Ⴍ	ძ	dz	zil
Ⴏ	ნ	n	man	Ⴎ	წ	ch	č'il
Ⴐ	o	o	nar	Ⴏ	ჭ	ch	č'ar
Ⴑ	p	p	je	Ⴐ	ხ	x	xan
Ⴒ	q	q	on	Ⴑ	ყ	q	q'ar
Ⴓ	r	r	p'ar	Ⴒ	ჯ	ch	žan
Ⴔ	š	sh	žan	Ⴓ	ჰ	h	hae

JUSTAPOSITION OF SEMITIC, GREEK AND GEORGIAN SCRIPTS

Semitic	Greek	Georgian
א 1	Α α 1	Ⴀ 1
ב 2	Β β 2	Ⴂ 2
ג 3	Γ γ 3	Ⴄ 3
ד 4	Δ δ 4	Ⴆ 4
ה 5	Ε ε 5	Ⴇ 5
ו 6	Ϝ ϝ 6	Ⴈ 6
ז 7	Ζ ζ 7	Ⴉ 7
ח 8	Η η (ε j) 8	Ⴊ 8
ט 9	Θ θ 9	Ⴋ 9
י 10	Ι ι 10	Ⴌ 10
כ 20	Κ κ 20	Ⴍ 20
ל 30	Λ λ 30	Ⴎ 30
מ 40	Μ μ 40	Ⴏ 40
נ 50	Ν ν 50	Ⴐ 50
ס 60	Ξ ξ 60	Ⴑ 60
ע 70	Ο ο 70	Ⴒ 70
פ 80	Π π 80	Ⴓ 80
ץ 90	Ϟ ϟ 90	Ⴔ 90
ק 100	Ρ ρ 100	Ⴕ 100
ר 200	Σ σ 200	Ⴖ 200
ש 300	Τ τ 300	Ⴗ 300
ת 400	Υ υ, ω 400	Ⴘ 400
	Φ φ 500	Ⴙ 500
	Χ χ 600	Ⴚ 600
	Ψ ψ 700	Ⴛ 700
	Ω ω 800	Ⴜ 800
	Ϙ ϙ 900	Ⴝ 900

from the Coptic, Gothic, and Old Georgian writing systems, which in this sense all form a single typological class.

From the viewpoint of the historical interrelations of the alphabets of the Christian period - based on the system of Greek writing - consideration also should be given to the Old Slavonic Glagolitic and Cyrillic scripts which belong to the same typological group of ancient writing systems. The Old Slavonic Glagolitic writing is essentially based on the same principle of the paradigmatic dependence of the newly created writing on the Greek prototype system as in the Coptic, Gothic, and Old Georgian alphabets.

Besides the resemblance of the paradigmatic structure, Old Georgian writing and the Old Slavonic Glagolitic share the common principle of distancing the graphics of the newly created writing from that of the prototype system. This was accomplished in order that the emergent system be characterized by all the features of an "independent national writing" with no outward resemblance to other contemporary writing systems.

Classical Armenian writing, with its graphics totally differing from the Greek prototype, created by Mesrop Mashtots, proved an extreme manifestation of this principle. Fully basing himself on the Greek writing system in inventing Classical Armenian writing, Mashtots totally changed the graphics of the prototype system, resorting to different graphic techniques in shaping corresponding characters of the newly created writing. In this way all external links with the Greek prototype are severed and a semblance of the complete independence and originality of the newly created writing is created.

The Inventor of the Old Georgian alphabet deliberately modifies - with the same purpose - the Greek prototype system. In the newly created system the Inventor does not break totally with the Greek graphics, but transforms it by a deliberate archaization of certain signs of the prototype system and by graphical modification of corresponding characters. In this way, the Creator of the Old Georgian alphabet achieves essentially the same result in inventing an original national writing as Mashtots did by creating an original Classical Armenian national writing on a graphic basis absolutely differing from the Greek prototype.

Such tendencies in the Eastern Christian Cultural World - dictated by political and religious considerations - led to the creation of several outwardly differing writing systems, resting on Greek writing but exhibiting outward graphic independence with respect to the Greek prototype system.

From this point of view the Old Georgian writing, the Classical Armenian, and Old Slavonic *Glagolitic* fall into a common typological class - opposed to *Coptic* and *Gothic* scripts, as well as to the *Cyrillic*, whose graphic expression reflects the graphics of their contemporary Greek writing system.

At the same time, however, Old Georgian writing (as well as the Old Slavonic Glagolitic) drastically differs from the Classical Armenian alphabet with respect to the internal, paradigmatic structure of writing. From the viewpoint of paradigmatic dependence on the system of the Greek prototype Old Georgian writing (as well as the Old Slavonic Glagolitic) is typologically closer to the oldest specimens of Christian scripts: Coptic and Gothic writing systems.

6. Alphabetic system - a final stage in the development of writing? In many originally alphabetic writing systems, created for an adequate expression of the phonetic side of a language, the spelling of the words may no longer reflect fully their actual pronunciation, owing to more or less significant transformations of the phonetic system. The sound syntagmatics of the language may become ever more removed from the graphic syntagmatics that reflected the phonetic make-up of respective words at the time of the creation of the alphabetic writing system and at early stages of its development, when the ancient phonetic make-up of words was still preserved.

In such later alphabetic systems the graphic structure of individual words essentially represents a conventional sign for expressing their phonetic side. In such systems, individual graphic symbols may emerge, in syntagmatics, not as representatives of separate sounds and phonemes, but as graphic elements of a certain syntagmatic aggregate expressing the phonetic aspect of a whole word (cf., for instance, the spellings of individual words in modern English or French).

A logical sequel to such a disparity in the development of the phonetic aspect of a language and the ancient syntagmatics of writing may be the transformation of a writing of alphabetic origin into a quasi-logographic system with individual letters or syntagmatic groups of letters expressing whole words (at a total disparity between the phonetic values of these letters and sounds that form these words). The writing breaks, as it were, all links with the phonetic side of the language, turning into a system independent of language, with a definite number of graphic symbols and special rules reflecting the ancient phonetic syntagmatics. It is only in this sense that one can speak of the "autonomic" character of writing.

წერის ტიპოლოგია და ანბანური დამწერლობის წარმოშობა

თამაზ გამყრელიძე

აკადემიის წერი, გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი

წერითი სისტემის პარადიგმატიკა და სინტაგმატიკა. წერითი სისტემა საზოგადოდ წარმოადგენს გრაფიკულ ნიშანთა გარკვეული აზრით მოწესრიგებულ, დალაგებულ სიმრავლეს და ეს „მოწესრიგება“, „დალაგება“ გამოიხატება სისტემაში ნიშანთა გარკვეული თანმიმდევრობით, გარკვეული რიგით წარმოდგენაში.

წერით სისტემაში ნიშანთა ამგვარ „რიგს“ შესაძლებელია ნიშანთა (ანუ სისტემის) პარადიგმატიკა ეწოდოს. წერილობითი სისტემის პარადიგმატიკის შესწავლა გულისხმობს, ამდენად, გრაფიკულ სიმბოლოთა ურთიერთმიმართების განხილვას მიმდევრობაში, წერილობით ნიშანთა თანმიმდევრობის შესწავლას სისტემაში; ამისგან განსხვავებით, წერილობითი სისტემის სინტაგმატიკა გულისხმობს ნიშანთა შეერთების წესებს სიტყვებში, წერით სიმბოლოთა ურთიერთმიმართებებს სიტყვის ფარგლებში და საზოგადოდ წერის მიმართულებასთან დაკავშირებულ კანონზომიერებებს.

სისტემის პარადიგმატიკული და სინტაგმატიკური პლანის ექსპლიციტური გამოიჯვნა, რაც ენათმეცნიერებაში ფერდინანდ დე სოსიურმა შემოიტანა, უნდა განდეს აუცილებელი პრინციპი წერითი სისტემის ანალიზისა „დამწერლობათმცოდნეობაშიც“, ანუ დამწერლობის ზოგად თეორიაში, რომელსაც თანამედროვე მეცნიერებაში გრამატოლოგიას უწოდებენ.

წერითი სისტემის გამოხატულებისა და შინაარსის პლანი. წერითი სისტემა შესაძლებელია განვიხილოთ როგორც სტრუქტურა, რომელსაც ორი მხარე, ორი პლანი აქვს: გამოხატულების პლანი და შინაარსის პლანი.

წერითი სისტემის გამოხატულების პლანი სისტემის ნიშან-სიმბოლოთა გრაფიკული მხარე, ანუ მოხაზულობა, მათი გრაფიკული ფორმა. სისტემის გამოხატულების პლანი აგრეთვე გრაფიკულ სიმბოლოთა სპეციფიკური სახელწოდებები. წერითი სისტემის გამოხატულების პლანის ანალიზი, ამდენად, გულისხმობს ნიშან-სიმბოლოთა გრაფიკულ და

პალეოგრაფიულ ანალიზს, მათ ურთიერთ შედარება-შეპირისპირებას და სათანადო სახელწოდებათა სტრუქტურისა და წარმომავლობის გარკვევას.

წერითი სისტემის გამოხატულების პლანს განეკუთვნება სისტემის პარადიგმატიკული სტრუქტურა, ანუ ნიშანთა თანმიმდევრობა, სისტემაში ნიშანთა „დალაგების“ პრინციპები.

სისტემის გამოხატულების პლანი აგრეთვე წერის ისეთი სინტაგმატიკური მახასიათებელი, როგორცაა წერის მიმართულება, რაზედაც ხშირად დამოკიდებულია ნიშანთა ესა თუ ის გრაფიკული ფორმა და მთელი რიგი გრაფიკული თავისებურებანი (ნიშანთა გრაფიკულ ცვლილებათა ტენდენციები და სხვ.)

წერითი სისტემის შინაარსის პლანი სისტემის ნიშან-სიმბოლოთა ფონეტიკური, ერთი მხრივ, და რიცხვითი მნიშვნელობები, მეორე მხრივ. სისტემის შინაარსის პლანის ანალიზი გულისხმობს ნიშანთა ფონეტიკურ მნიშვნელობათა ხასიათის გარკვევას, რაც არსებითად მთელი სისტემის სტრუქტურასა და ბუნებას განსაზღვრავს.

სისტემის სიმბოლოთა რიცხვითი მნიშვნელობები დამოკიდებულია სისტემის პარადიგმატიკაზე, ნიშანთა რიგზე ან თანმიმდევრობაზე, რომელიც დამახასიათებელია კონკრეტული წერითი სისტემისათვის. წერითი სისტემის ეს არსებითი მახასიათებელი იქმნება ორიგინალურ სისტემაში სხვადასხვა ფაქტორების ზეგავლენით.

წერითი სისტემის ამგვარი გაგება საფუძველს გვაძლევს ჩავთვალოთ იგი სემიოტიკურ სისტემად და შესაბამისად განვიხილოთ დამწერლობათმცოდნეობა, ანუ გრამატოლოგია, როგორც სემიოტიკური დისციპლინა. დამწერლობის ანალოგიური გაგება როგორც სემიოტიკური სისტემისა მოცემული ჰქონდა უკვე ფერდინანდ დე სოსიურს.

უმრავლეს ისტორიულად დადასტურებულ წერით სისტემებში სისტემის პარადიგმატიკა ძირითადად არამოტივირებულია და მიღებულია „მემკვიდრეობით“ წყარო-სისტემისაგან, სადაც იგი, თავის მხრივ, შესაძლებელია უფრო ადრინდელი სისტემიდან

მომდინარეობდეს და ა.შ., სანამ მივაღწეოთ საწყის სისტემამდე, რომელშიც მოცემული ნიშანთპარადიგმატიკა გარკვეულ მოტივაციას იძენს და კონკრეტულ ახსნას პოულობს როგორც სისტემის შინაგანი ფაქტორებით განსაზღვრული სტრუქტურა.

ანბანურ დამწერლობათა შექმნის ტიპოლოგია. სხვადასხვა სისტემის ანბანურ დამწერლობათა შედარებით შესწავლა აღგვიდგენს ანბანის შექმნის პროცესს ნიმუშად აღებული საწყისი წერითი სისტემის მიხედვით, წარმოგვიდგენს დამწერლობის წარმოქმნის ტიპოლოგიას.

პირველი და ძირითადი ეტაპი ამ პროცესისა არის ენის დანაწევრება ცალკეულ ბგერით ერთეულებად, რომლებიც უნდა გამოისახოს დამწერლობაში გრაფიკული სიმბოლოებით. ეს არის არსებითად ენის ბგერითი, ფონემური ანალიზი, რაშიც ვლინდება დამწერლობის შემქმნელის ლინგვისტური ალლო და ინტუიცია: იგი წინასწარ ანაწევრებს ენას უმცირეს ბგერით ერთეულებად, რომელთა ერთობლიობა ენის ბგერით სისტემას ქმნის.

ამდენად, ყოველი წერითი სისტემა და განსაკუთრებით ანბანური დამწერლობა გულისხმობს იმპლიციტურად ჩატარებულ საკმაოდ მაღალი დონის ფონემურ ანალიზს, და შესაბამისად ყოველი დამწერლობა წარმოადგენს სათანადო ენის ლინგვისტური კვლევის პირველ ნიმუშს. შესაძლებელია საერთოდ ვამტკიცოთ, რომ მეცნიერების დასაბამი საზოგადოდ (და, კერძოდ, ენათმეცნიერული კვლევისა) ამა თუ იმ ხალხის კულტურულ ისტორიაში მოდის სათანადო ენისათვის დამწერლობის შექმნის პერიოდზე; დამწერლობის შექმნა საზოგადოდ მეცნიერული კვლევის დასაწყისს უნდა გულისხმობდეს.

რომელიმე *B* ენისათვის დამწერლობის შექმნისას ამ ენის ბგერით ერთეულებს უპირისპირებენ ნიმუშად აღებული *A* ენის ბგერით სისტემას, რომელიც წარმოდგენილია ანბანში გარკვეული თანმიმდევრობით გაწყობილი და შესაბამისი გრაფიკული სიმბოლოებით გამოხატული ბგერების სახით. ნიმუშად აღებული *A* ენის ანბანის მიხედვით განლაგდება *B* ენის ფონეტიკურად მსგავსი ბგერები, რომლებიც სათანადო გრაფიკულ გამოხატულებას იძენენ.

სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ხდება შესაბამისობის დადგენა ფონეტიკური მსგავსების საფუძველზე *B* ენის ბგერებსა და ნიმუშად აღებული *A* ენის ბგერებს შორის, რომლებიც გარკვეული თანმიმდევრობით წარმოდგენილია ანბანთრიგში.

ამგვარი შესაბამისობის დადგენის შედეგად შესადარებელი (ანუ პროტოტიპული) *A* ენის ეს ბგერითი მიმდევრობა ბუნებრივად „გადისახება“ *B* ენის ბგერათა წყობაზე.

ამგვარად, შესადარებელი *A* ენის პროტოტიპული დამწერლობის პარადიგმატიკა „გადისახება“ *B* ენის ახლად შექმნილი დამწერლობის პარადიგმატიკაზე:

ეს უკანასკნელი განისაზღვრება სანიმუშოდ აღებული *A* ენის წერითი სისტემის პარადიგმატიკით.

თუ *B* ენაში, რომლისთვისაც იქმნება დამწერლობა, აღმოჩნდა უფრო დიდი რაოდენობა ბგერითი ერთეულებისა, ვიდრე შესადარებელ *A* ენაშია, *B* ენის დამწერლობისათვის საჭირო იქნება მეტი გრაფიკული სიმბოლოს შექმნა სათანადო დამატებითი ბგერების გამოსახატავად (შდრ. ამ თვალსაზრისით ვითარება, მაგალითად, კოპტურსა და სომხურში – ბერძნულთან შედარებით, ან ბერძნულში – სემიტურთან შედარებით).

ასეთი დანართი გრაფიკული ნიშნები, გამომხატველი შესადარებელი ენის თვალსაზრისით „დამატებითი“ ბგერებისა, ემატება სიმბოლოთა ძირითად ნაწილს, რომელიც ნიმუშად აღებული ენის ანბანთრიგის შესაბამისად არის გაწყობილი (შდრ. კოპტური – საპირისპიროდ ბერძნული სისტემისა), ან ჩართულია ძირითად ნაწილში, რითაც არსებითად ირღვევა ნიმუშად აღებული *A* ენის ანბანის აქასახული პარადიგმატიკა (შდრ. სომხური დამწერლობის სისტემა – საპირისპიროდ ბერძნული ისა; არაბული სისტემა – საპირისპიროდ ძველი სემიტური ისა და სხვ.).

პირუკუ ვითარების შემთხვევაში, ე.ი. თუ ნიმუშად აღებული *A* ენის ბგერათა რაოდენობა აღემატება *B* ენის ბგერათა რაოდენობას, რომლისთვისაც იქმნება ანბანი, პროტოტიპულ დამწერლობაში რჩება მთელი რიგი „ჭარბი“ სიმბოლოები, რომლებიც აქ *B* ენის თვალსაზრისით „ზედმეტ“ ბგერით ერთეულებს გამოხატავენ.

მაგრამ პრაქტიკულად იშვიათია შემთხვევა, როდესაც ერთი ენის ბგერითი სიმრავლე მთლიანად ფარავს მეორე ენის ბგერით სიმრავლეს, ე.ი. როდესაც ერთ-ერთი ენის ბგერები მთლიანად ემთხვევა მეორე ენის ბგერებს. ჩვეულებრივ, შესადარებელ ენებში, გარდა ფონეტიკურად მსგავსი ბგერებისა, არსებობს ბგერათა რაღაც ჯგუფი, რომელიც „სპეციფიკურია“ თითოეული ენისათვის.

ასეთ შემთხვევაში საწყისი, ნიმუშად აღებული ანბანის პარადიგმატიკაში ხდება სათანადო ნიშნების ბგერათმნიშვნელობათა შენაცვლება მოცემული ენისათვის სპეციფიკური მნიშვნელობებით, როგორც წესი, იმ ადგილების შენარჩუნებით, რომლებიც სათანადო ნიშნებს პროტოტიპულ ანბანში ჰქონდათ (შდრ. ბერძნულ სისტემაში ხმოვანთა გამომხატველი ნიშნების ადგილები და მათი წარმომავლობა ძველი სემიტური ლარინგალურ-ფარინგალური თანხმოვნების გამომხატველი ნიშნებისაგან).

ფონეტიკურ მნიშვნელობათა ამგვარი შენაცვლებები საწყისი სისტემის გარკვეულ სიმბოლოებთან (და არა სიმბოლოთა ამოღება სისტემიდან) ნაკარნახევაა მიდრეკილებით პროტოტიპული სისტემის პარადიგმატიკის მაქსიმალური შენარჩუნებისადმი ახლად შექმნილ ანბანთსისტემაში, რაზედაც არსე-

ბითად დამოკიდებულია სისტემის რიცხვით მნიშვნელობათა ადეკვატურობა საწყისი სისტემის რიცხვითი მნიშვნელობებისადმი.

მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევაში თუ ხდება სისტემაში ფონეტიკურად არაადეკვატური ნიშნის ამოგდება და ანბანის ერთგვარი „შემჭიდროება“ საწყისი სისტემასთან შედარებით, რაც ახალი სისტემის რიცხვით მნიშვნელობათა ერთგვარ მოდიფიკაციას იწვევს.

ნიმუშად აღებული *A* ენის წერითი სისტემის მიხედვით მოცემული *B* ენის ბგერით ერთეულთა გაწყობა გულისხმობს ამავე დროს ამ ბგერათათვის სპეციალური გრაფიკული სიმბოლოების დადგენა - შეთხზვა, რომელთა საშუალებით ეს ბგერები უნდა გამოიხატოს. ეს ორი პროცესი - მოცემულ *B* ენაში ნიმუშად აღებული *A* ენის მიხედვით ბგერითი ერთეულების გამოყოფა-დალაგება და მათი გამომხატველი გრაფიკული სიმბოლოების შექმნა - ერთმანეთთან დაკავშირებულ პროცედურას ასახავს და ერთმანეთს გულისხმობს; დამწერლობის როგორც შინაარსის, ისე გამოხატულების პლანის შექმნა ორიგინალური შემოქმედების ერთიან პროცესს წარმოადგენს.

ყოველი დამწერლობის სათავეში, იქნება ეს ძველი სემიტური, არქაული ბერძნული, კოპტური, გოთური თუ რომელიმე სხვა, დგას კონკრეტული პიროვნება ან, შესაძლებელია, პიროვნებათა ჯგუფი, ამ დამწერლობის შემქმნელი, რომელიც ერთიანი გეგმის მიხედვით ადგენს ახალ წერით სისტემას გარკვეული წერილობითი პროტოტიპის საფუძველზე. ნიმუშად აღებული ამ პროტოტიპის თანახმად გამოიყოფა ბგერითი ერთეულები საკუთარ ენაში, გამოიხატება სათანადო გრაფიკული სიმბოლოებით და გაიწყობა გარკვეული წესის მიხედვით ახლად შექმნილ წერით სისტემაში.

ამავე დროს, ახალი დამწერლობის შექმნა კონკრეტული წერილობითი პროტოტიპის მიხედვით ერთდროულ შემოქმედებით აქტს წარმოადგენს; იქნება ახალი დამწერლობის მთლიანი სისტემა, რომლის დროთა ვითარებაში მხოლოდ ერთგვარი მოდიფიცირება და სრულყოფა თუ შეიძლება, რაც გარკვეული ნიშნების მიმატებაში, გამოკლებაში და გარდაქმნაში გამოიხატება.

ჩვენ არ უნდა წარმოვიდგინოთ საქმის ვითარება ისე, თითქოს თავდაპირველად იქნება რამდენიმე ნიშანი, რომლებსაც შემდგომ კიდევ რამდენიმე ემატება; ამას კიდევ რაღაც რაოდენობა ერთვის და ა.შ., სანამ ხანგრძლივი ევოლუციის პროცესში არ მიიღება საკმაოდ სრული სისტემა, რომლის საშუალებითაც ხერხდება ამა თუ იმ ენაზე ტექსტის ჩაწერა. წერილობითი სისტემა, რამდენადაც იგი დამწერლობას წარმოადგენს, იმთავითვე სრული სისტემის სახით ყალიბდება, რომელიც შეიცავს ამა თუ იმ ენის ადეკვატური წერილობითი გამოსახვისათვის

საჭირო და აუცილებელი ძირითადი გრაფიკული სიმბოლოების რაოდენობას, და ამ აზრით არის სწორედ წერილობითი სისტემის შექმნა „ერთდროული აქტი“, განხორციელებული კონკრეტული პიროვნების თუ პიროვნებათა ჯგუფის ერთიანი შემოქმედების შედეგად.

ამ თვალსაზრისით ნებისმიერი წერილობითი სისტემის მიმართ უნდა დაისვას კითხვა არა იმის შესახებ, არის თუ არა იგი ერთდროული შემოქმედებითი აქტის პროდუქტი (დამწერლობის კონკრეტული შემქმნელი ყოველი ისტორიულად არსებული წერილობითი სისტემის შემთხვევაში უნდა ვივარაუდოთ); კითხვა შეიძლება დაისვას იმის თაობაზე, არის თუ არა გარკვეული წერითი სისტემა ჩვენთვის ცნობილი იმ სახით, რა სახითაც იგი გამოვიდა მისი შემქმნელის ხელიდან, თუ ჩვენამდე მოღწეული დამწერლობა წარმოადგენს პირვანდელი სისტემის ევოლუციისა და განვითარების შედეგად გრაფიკულად შეცვლილ და შედგენილობის თვალსაზრისით მოდიფიცირებულ ვარიანტს.

ყველაზე მარტივი გზა დამწერლობის გამოხატულების პლანის გაფორმებისა და ენის ბგერითი ერთეულებისათვის გრაფიკული სიმბოლოების შექმნისა იქნებოდა, ბუნებრივია, შესაქმნელ ანბანში სანიმუშოდ აღებული დამწერლობიდან იმ ნიშნების გრაფიკული ფორმის გადმოღება, რომლებიც საწყის ენაში ფონეტიკურად მსგავს ბგერებს გამოხატავენ, და შექმნილ სისტემაში მათი სათანადო, საწყისი სისტემისადმი შესაბამისი, განლაგება; დამატებითი ნიშნები, გამომხატველი მოცემული ენისათვის სპეციფიკური ბგერებისა, შესაძლებელია წარმოიქმნას საწყისი სისტემიდან გადმოღებული ნიშნების გრაფიკული მოდიფიკაციით ან სხვა წერილობითი წყაროებიდან სესხების გზით, სადაც შესაძლებელია აღმოჩნდეს მოცემული ენისათვის დამახასიათებელ დამატებით ბგერათა ფონეტიკურად ანალოგიური ბგერების გამომხატველი ნიშნები.

დამწერლობის შექმნის ალწერილი პროცესის ამსახველია სწორედ არქაული ბერძნული ანბანი, რომელიც არსებითად იმეორებს ძველი ჩრდილო-სემიტური დამწერლობის ნიშანთა მოხაზულობას, ხოლო დანართი ნიშნები იქნება ძირითად ნიშანთა გრაფიკული მოდიფიკაციით ან რომელიმე სხვა წერილობითი წყაროებიდან სესხების გზით.

ანალოგიური ხასიათისაა სისტემის გამოხატულების პლანის თვალსაზრისით კოპტური და გოთური ანბანები და სლავური „კირილიცა“, რომლებიც ბერძნულ წერით სისტემას ემყარებიან არა მარტო შინაგანი სტრუქტურის თვალსაზრისით, არამედ შესაბამის წერილობით ნიშანთა გრაფიკული მოხაზულობითაც, რაც ბერძნული უნიკალური დამწერლობის მრგვლოვან ღუქუსს ასახავს. დამატებითი ნიშნები ამ სისტემებში იქნება არსებულ ძირითად ნიშანთა გრაფიკული მოდიფიკაციებით ან ცალკეულ ნიშანთა სხვა წერითი წყაროებიდან

სესხებით (ზოგ შემთხვევაში ამავე ენებზე არსებულ უფრო ადრინდელი წერითი სისტემიდან, მდრ. დემოტური ნიშნები კოპტურ დამწერლობაში, რუნული ნიშნები გოთურში, გლაგოლიცური ნიშნები სლავურ „კირილიცაში“).

დამწერლობის გამოხატულების პლანის შექმნის აღწერილისაგან არსებითად განსხვავებულ გზას წარმოგვიდგენს შემთხვევა, როდესაც საწყისი, ნიმუშად აღებული დამწერლობის ნიშნები, რომლებიც მსესხებელი ენის სათანადო ფონეტიკურად მსგავს ბგერებს გამოხატავენ, გადმოდიან ახალ დამწერლობაში არა გრაფიკულად უცვლელი სახით, არამედ გარკვეული გრაფიკული, შესაძლებელია შეგნებულად განხორციელებული, მოდიფიკაციებით, რაც მნიშვნელოვნად ცვლის სათანადო ნიშნების გრაფიკულ ფორმას პროტოტიპული სისტემის სიმბოლოებთან შედარებით, ისე რომ იჩრდილება სათანადო სიმბოლოთა ერთმანეთთან ფორმალური კავშირი (მდრ. სლავური „გლაგოლიცა“ საპირისპიროდ ბერძნული მინუსკულური დაწერილობისა).

საწყისი სისტემის ამგვარი გრაფიკული მოდიფიკაციები შეიძლება განხორციელდებოდეს მოცემული დამწერლობისათვის ნიმუშად აღებულ წერით სისტემასთან კავშირის დაფარვის მიზნით, რასაც შესაძლებელია გარკვეული პოლიტიკურ-იდეოლოგიური საფუძვლები ჰქონოდა.

ამ ტენდენციის უკიდურეს გამოვლენას წარმოგვიდგენს ძველი სომხური დამწერლობა, რომელიც ასევე ბერძნულ წერილობით სისტემას ემყარება, მაგრამ რომელსაც არსებითად გარდაქმნილი აქვს სისტემის გამოხატულების პლანი. ბერძნულ ბგერით სისტემასთან შეფარდებით დადგენილი და განლაგებული სომხური ბგერითი ერთეულები გამოიხატა არა შესაბამის ბერძნულ გრაფიკულ სიმბოლოებზე დამყარებული ნიშნებით, არამედ მთლიანად ბერძნული გრაფიკისაგან დამოუკიდებლად შეითხზა, შესაძლებელია, ორიგინალურ ნიშნებზე ან სხვადასხვა გრაფიკული ნიმუშების გამოყენებით.

ამ თვალსაზრისით ძველი სომხური დამწერლობა ბერძნულ წერით სისტემაზე დამყარებულ დამწერლობათა შორის მეტად თავისებურ სისტემას წარმოადგენს, რომელიც უპირისპირდება ამ მხრივ ბერძნული სისტემის გამოხატულების პლანის ამსახველ დამწერლობას: კოპტურს, გოთურს, სლავურს „კირილიცას“ და სხვ. ეს წერითი სისტემები ბერძნული დამწერლობისაგან წარმომდგარ ანბანურ დამწერლობათა ტიპოლოგიაში უკიდურეს პოლუსებს ქმნიან. ამათ შორის მოთავსდება ტიპოლოგიურად სლავური „გლაგოლიცა“, რომელიც არ წყვეტს მთლიანად გრაფიკულ კავშირს პროტოტიპული დამწერლობის გამოხატულებასთან, მაგრამ წარმოგვიდგენს ბერძნული სისტემის გრაფიკულ სიმბოლოებს უაღრესად მოდიფიცირებული და გრაფიკულად სტილიზებული წერილობითი ნიშნების სახით.

ამავე ჯგუფში უნდა მოთავსდეს ტიპოლოგიურად კიდევ ერთი წერითი სისტემა, რომელიც ბერძნულ დამწერლობას ემყარება. ეს არის ძველი ქართული ასომთავრული დამწერლობა (იხ. ტაბულა).

ამასთან დაკავშირებით ბუნებრივად იბადება კითხვა: რატომ არ იქნა აღებული ძველი ქართული ასომთავრული ანბანის შემქმნელის მიერ ნიმუშად ბერძნული წერილობითი სისტემა იმ გრაფიკული სახით, რა სახითაც იგი ქართული ანბანის შემქმნისას არსებობდა? რატომ არ იქნა გამოყენებული ახლად შექმნილ ანბანში სათანადო ბერძნულ ნიშანთა მოხაზულობა, როგორც ეს, მაგალითად, კოპტური ანგოთური ანბანების შემქმნისას მოხდა, როგორც ეს ბერძნული სანსკრიტი ურისაგან წარმომდგარ სხვა დამწერლობათა შემთხვევაშიც გვაქვს?

ამ მოვლენის ერთ-ერთი შესაძლებელი ახსნა იქნებოდა დაშვება იმისა, რომ ასომთავრული დამწერლობის შემქმნელი ცდილობს ამ გზით დაფაროს ახლად შექმნილი ქართული ანბანის დამოკიდებულება და კავშირი მისი დროის ბერძნულ წერით სისტემასთან. იგი ამ მიზნით ახდენს ბერძნულ გრაფიკულ სიმბოლოთა ისეთ მოდიფიკაციას ქართულში, რომ სათანადო ბერძნულ და ქართულ ასო-ნიშნებს შორის იკარგება ყოველგვარი ფორმალურ-გრაფიკული კავშირი.

ძველი ქართული ასომთავრული ანბანის შემდგენელი ქმნის ეროვნულ დამწერლობას ეროვნულ ენაზე ტექსტების ჩასაწერად, ხოლო „ეროვნული დამწერლობა“ დამოუკიდებელი უნდა იყოს, ამგვარი წარმოდგენების მიხედვით, ყოველი სხვა დამწერლობისაგან, არ უნდა იმეორებდეს რომელიმე სხვა დამწერლობის გრაფიკულ ფორმას.

ქრისტიანობის ქვეყანაში გავრცელება გულისხმობდა ამავე დროს ფართო მუშაობის გაშლას ეროვნულ ენაზე საღმრთო წიგნების სათარგმნელად სპეციალურად ამ მიზნებისათვის ახლად შექმნილი ეროვნული დამწერლობის საშუალებით.

ასე მოხდა ეს კოპტურ, გოთურ, სომხურ და სლავურ დამწერლობათა შექმნის შემთხვევაში. ეგვიპტე უნდა ყოფილიყო ძირითადი საფუძველი ძველი ქართული „ასომთავრული დამწერლობის“ შექმნისა, რომელიც თავდაპირველად გამოყენებული უნდა ყოფილიყო ქრისტიანული საეკლესიო წიგნების ქართულად გადმოღებისათვის და აგრეთვე ეროვნულ ენაზე ორიგინალური ქრისტიანული წერილობითი ძეგლების შესაქმნელად.

ღვთის წინაშე ენათა თანასწორუფლებიანობის იდეას აღმოსავლურ-ქრისტიანული ეკლესიის დოქტრინაში, რამაც წარმოშვა თავდაპირველად აღმოსავლურ-ქრისტიანულ სამყაროში მთელი რიგი ახალი დამწერლობანი და დასაბამი მისცა წერილობით ფიქსირებული ქრისტიანული ლიტერატურის შექმნას ეროვნულ ენებზე, მოჰყვა ამ ენათა სოციალური ფუნქციისა და მნიშვნელობის ზრდა, ეროვნული ენისა და

დამწერლობის გადაქცევა ხალხთა ეროვნული იდენტურობისა და კულტურული თვითდაქცევის ერთ-ერთ ძირითად საშუალებად.

ბერძნულ ენასთან და ეკლესიის სხვა ოფიციალურ ენებთან ახლადგაქრისტიანებული ერების ენათათანაწორუფლებიანობის პრინციპი თანდათან ეროვნულ ენათა პრიმატიისა და თვისებრივი აღმატებულობის იდეით იცვლება, რაც, მაგალითად, X საუკუნის ქართველ მწიგნობარს **იოანე-ზოსიმეს** ქართული ენის „ქებასა და დიდებას“ ათქმევინებს და აცხადებინებს, რომ „მეორედ მოსვლის“ ჟამს „ყოველსა ენასა ღმერთმან ამხილოს ამით ენითა“...

ყოველივე ეს იმ ტენდენციის გამოვლინებაა აღმოსავლურ-ქრისტიანულ სამყაროში, რომელიც ცდილობს მშობლიური ენის განდიდებასა და აღზევებას იმ ეპოქაში გაბატონებული ბერძნული ენის საპირისპიროდ. ამ წარმოდგენების თანახმად, მშობლიური ენა ბერძნულის თანაწორი და ტოლი ენაა, „ესე არიან ორნი დანი“.

ამგვარი ტენდენციები ალბათ მნიშვნელოვნად უფრო ადრე დაიწყო აღმოსავლურ-ქრისტიანულ სამყაროში, რითაც უნდა აიხსნებოდეს სწორედ ასეთი სწრაფვა ადრექრისტიანულ ეპოქაში, ახლად შექმნილ დამწერლობაში ბერძნული წერითი ნიშნების ნაცვლად სრულიად ორიგინალური და ხელოვნურად შეთხზული წერითი სიმბოლოების გამოყენების საშუალებით დაფარულიყო ეროვნული ანბანის ბერძნულზე დამოკიდებულება.

ძველი ქართული ასომთავრული დამწერლობის შექმნა ქრისტიანობის ხანაში, როდესაც უნდა დაწყებულიყო ეროვნული ანბანით „საღმრთო წერილის“ ქართულ ენაზე გადმოღება, ადვილად გასაგებს ხდის იმ წერილობითი და ლიტერატურული ტრადიციების არსებობასაც, რაც ჩვენ ქართული ენისათვის უკვე V საუკუნის ბოლოს უნდა ვივარაუდოთ, როდესაც იქმნება ისეთი რანგის ორიგინალური თხზულება, როგორცაა „*მუშანიკის მარტვილობა*“. ქრისტიანობა იმთავითვე იყო მწიგნობრული რელიგია და ხალხი, რომელიც ამ სარწმუნოებას ეზიარებოდა, საკუთარ მწიგნობრობას ქმნიდა და ივითარებდა. ამასთანავე, განსხვავებით დასავლური ქრისტიანობისაგან, აღმოსავლური ქრისტი-

ტიანობა ხელს უწყობს მწიგნობრობისა და მწერლობის განვითარებას საკუთარ ეროვნულ ენაზე, ეროვნული ენისათვის ახალი დამწერლობის შექმნას და ნათარგმნი თუ ორიგინალური ძეგლების შეთხზვას.

ქრისტიანობას მნიშვნელოვნად უნდა შეეწყო ხელი ეროვნული ლიტერატურული ტრადიციების სწრაფი განვითარებისათვის საქართველოში. სწორედ ამ სარწმუნოების საფუძველზე იქმნება ახალი ქართული კულტურა და ქართული მწიგნობრობა, ყალიბდება ყოველთა ქართველთა ეროვნული ერთიანობის შეგნება, რაც ბრწყინვალედ გამოიხატა დიდი ილიას ლაკონურ ფორმულაში: „მამული, ენა, სარწმუნოება“.

ამასთანავე გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ძველი ქართული ასომთავრული დამწერლობა შესაძლებელია არც წარმოდგენდეს ქართული ენისათვის დამწერლობის შექმნის პირველ ცდას, და ქრისტიანობამდელ საქართველოში სავარაუდოა არსებულიყო კიდევ უფრო ძველი წერილობითი ტრადიციები.

არ არის „გამორიცხული“, ასომთავრული დამწერლობა ქრისტიანობის ხანის ახალი ქართული ეროვნული დამწერლობა იყოს, რომელმაც შეცვალა (ან გამოაძევა) მანამდე არსებული წარმართული ეპოქის წერილობითი სისტემა; და თუკაც (თუ არ ჩავთვლით **ლეონტი მროველის** ცნობას *ფარნავაზ მეფის* მიერ „ქართული მწიგნობრობის“ შემოღების შესახებ) ჩვენ ამის პირდაპირი მითითებები არ მოგვეპოვება, მაგრამ სხვადასხვა ზოგადი მოსაზრებების საფუძველზე შესაძლებელია ვივარაუდოთ ქართულ სახელმწიფოში წერილობითი ტრადიციების არსებობა ჯერ კიდევ ქრისტიანობის ხანამდე.

ფარნავაზის დროინდელი ან უფრო გვიანდელი წარმართული საქართველოსათვის „მწიგნობრობა ქართული“ შეიძლება ნიშნავდეს ამ დროს ქართულის წერილობითი ხმარების შემოღებას ე.წ. „*ჰეტეროგრაფიის*“ სახით, ე.ი. რომელიმე გავრცელებულ უცხოურ ენაზე, მაგალითად, არამეულად, შედგენილი ტექსტის წაკითხვით ადგილობრივი ენის საფუძველზე. არამეული ჰეტეროგრაფია წერის გავრცელებული ხერხი ხდება ამ დროისათვის წინააზიურ კულტურულ სამყაროში...

REFERENCES

1. თამაზ გამყრელიძე. (1990) წერის ანბანური სისტემა და ძველი ქართული დამწერლობა. *ანბანური წერის ტიპოლოგია და წარმომავლობა*. აკაკი შანიძის რედაქციითა და წინასიტყვაობით, თბილისი, ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა (in Georgian and Russian).
2. Thomas V. Gamkrelidze. (1994) *Alphabetic Writing and the Old Georgian Script. A Typology and Provenience of Alphabetic Writing Systems* - «Caravan Books». Delmar, New York.